

■ 3 нагоды

«ЁН ЗМАГАЎСЯ
ЗА ІДЭАЛЫ»Пра ролю Тадэвуша Касцюшкі
ў станаўленні нашай дзяржаўнасці

200 гадоў таму не стала Тадэвуша Касцюшкі — выдатнага сына беларускай зямлі. У Злучаных Штатах Амерыкі ён з'яўляецца нацыянальным героем, бо шмат зрабіў для станаўлення незалежнасці гэтай краіны. Да станаўлення беларускай дзяржаўнасці Тадэвуш Касцюшка таксама прычыніўся. Пра гэта карэспандэнт «Звязды» пагутарыла з загадчыкам аддзела гісторыі Беларусі Новага часу Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдатам гістарычных навук Андрэем УНУЧКАМ.

— **Раскажыце, якую ролю Тадэвуш Касцюшка адыграў у гісторыі беларускага народа?**

— Ён змагаўся за тыя ідэалы, якія цяпер шануюцца ва ўсім свеце, — свабоду і незалежнасць краіны. Ён змагаўся за гэту зямлю, рызыкаваў дзеля яе жыццём і праліваў кроў. У канцы XVIII стагоддзя Рэч Паспалітая абодвух народаў, куды ўваходзіла Вялікае Княства Літоўскае, была пад вялікай пагрозай. Гэту дзяржаву дзялілі тры вялікія манархіі — Расійская імперыя, Аўстрыйская імперыя і Прускія каралеўства. Фактычна для кожнага патрыёта гэта было абразай нацыянальнага гонару, вялікай ганьбай. Тадэвуш Касцюшка, як сын сваёй краіны, не мог глядзець абыймава на такое становішча. Ён быў вайскоўцам і шляхціцам. А дэвіз нашай шляхты: «Бог. Гонар. Айчына». Таму натуральна, што ён узначаліў паўстанне, як аўтарытэты чалавек і як прафесійны вайсковец. Змаганне не мела поспеху, але разам з тым яно дало надзею, што ў будучыні дзяржаўнасць на нашых землях будзе адраджана.

— **Можна сказаць, што перадумовы сучаснай беларускай дзяржаўнасці склаліся ўжо ў той час?**

— Сітуацыя была такая, што ў 1773 годзе склікалі сойм Рэчы Паспалітай, на якім дзяржавы, што дзялілі гэты край, хацелі, каб дэпутаты самі прагаласавалі за падзел. Праз 20 гадоў зноў быў праведзены «маўклівы сойм» у Гродне, на якім таксама імкнуліся да таго, каб шляхта згадзілася з падзелам сваёй краіны. Мэтай было не проста знішчыць дзяржаву, а паказаць, нібы нашы продкі самі хацелі, каб яна знікла. Паўстанне вырашыла гэта пытанне канчаткова: калі людзі аддавалі свае жыцці за краіну, значыць, падзелы былі не добраахвотнымі, а гвалтоўнымі і несправядлівымі. А як сказаў Аўраам Лінкальн: «Ніводная справа не вырашана канчаткова, пакуль яна не вырашана справядліва». Пытанне паўстання было вельмі вострым, яно гучала і ў Расіі, і ў Прусіі, і ў Аўстрыі. Таму з распадам Расійскай і Германскай імперыяў дзяржаўнасць у гэтым рэгіёне, у тым ліку ў Беларусі, была адноўлена.

— **Чаму менавіта Касцюшка апынуўся на чале змагання?**

— Яго выбралі, бо ён быў гарачым патрыётам. На момант падрыхтоўкі паўстання ў некалькіх бітвах ён праявіў сябе вельмі добра. Істотным быў яго высокі вайсковы прафесіяналізм: дзве бітвы, якія ён выйграў у вайне за незалежнасць Злучаных Штатаў Амерыкі, зрабілі яму славу вайскоўца міжнароднага маштабу. Бо перамагчы войска Вялікабрытаніі — у тагачасным свеце гэта было надзвычайна. Да таго ж Касцюшка быў земляком караля і вялікага князя Рэчы Паспалітай. Станіслаў Аўгуст Панятоўскі таксама паходзіў з нашай Берасцейшчыны. У паўстанцаў было пытанне: «А на чым баку будзе кароль?» Гэта быў вельмі істотны момант.

— **Шмат у нас было добрых палкаводцаў. Аднак менавіта Касцюшка стаў героем фальклору, яму прысвячалі песні. Чаму простыя людзі так уганаравалі яго славай?**

— У кожнай эпохі ёсць знакавая фігура. І менавіта такім быў Тадэвуш. Нават напярэдадні паўстання 1863 года ў «Мужыцкай праўдзе» друкаваліся згадкі пра яго як пра героя. Асоба Касцюшкі была блізкай да ідэала канца XVIII — пачатку XIX стагоддзя. Таму што тады фарміраваліся нацыі. Паступова адыходзіў у нябыт саслоўны падзел і фарміравалася нацыянальнае грамадства. Раней «народам» называлася толькі шляхта. Аднак на Захадзе адбывалася наблітацыя «простага людзю» праз тое, што ўсе грамадзяне краіны набывалі нацыянальную свядомасць, а значыць, бралі і неслі адказнасць за сваю дзяржаву і народ. Касцюшка насіў шэрую вопратку касінера — ён з'яўляўся носьбітам новага светапогляду, ён не быў палкаводцам старога манархічнага ладу. Ён стаў правадыром народа. Для беларусаў ён заставаўся мясцовым, сваім, — належаў да нашай шляхты.

— **Ці ўшаноўвалася асоба гэтага героя ў наш час?**

— Так, яму былі прысвечаны не толькі фальклорныя творы. У 1994 годзе была выдана марка ў гонар паўстання і самога Тадэвуша Касцюшкі. Іменем Касцюшкі названы вуліцы ў Гродне, Брэсце, Косаве, Лідзе; у Гродне і Косаве ўстаноўле-

ны мемарыяльныя знакі ў яго гонар. У 2003 годзе на ўзроўні Брэсцкага аблвыканка было прынята рашэнне аднавіць сядзібу ў Мерачоўшчыне, стварыць музей. Мы можам казаць пра два дакументальныя фільмы ў гонар гэтай асобы. Адзін з іх, чатырохсерыйны «Тадэвуш Касцюшка. Вяртанне героя», быў паказаны на Першым нацыянальным тэлеканале ў 2007 годзе. Другі фільм «Вобраз героя. Тадэвуш Касцюшка» быў зроблены «Белвідэацэнтрам» адмыслова да яго 265-годдзя ў 2001 годзе. Такім чынам, памяць пра гэта постаць у нас не перапынялася.

— **Ці важна ў сучасным грамадстве падтрымліваць памяць пра Касцюшку?**

— Натуральна, бо кожнае пакаленне стаіць перад сваімі выклікамі. Сёння мы кажам пра сваю незалежнасць, пра наша месца ў свеце, таму прыклад Касцюшкі для нас вельмі важны. Аднак ёсць і знешнія прычыны. Многія краіны трацяць вялікія сродкі, каб выбудаваць адносіны з Амерыкай. А мы маем такога героя, які ў гісторыі гэтай краіны адыграў вельмі важную ролю. Помнік яму ёсць у Ваеннай акадэміі ў Вест-Пойнце, вялікая статуя стаіць у Чыкага, у Філадэльфіі створаны музей Тадэвуша Касцюшкі. Наш зямляк уваходзіць у шэраг герояў Амерыкі, і гэта вялікі рэсурс для нашай краіны. Тое ж можна казаць пра Польшчу, Літву, у якіх таксама вельмі шануюцца памяць пра яго. Але яшчэ больш важна гаварыць пра нашу ўнутраную сітуацыю. Гісторыя жыцця Касцюшкі паказвае, што наша дзяржаўнасць грунтуецца не на пустым месцы. Яна не ўзнікла выпадкова. Кожны, хто недаацэньвае нашу незалежнасць, павінен ведаць гісторыю, што нашы продкі ўжо 220 гадоў таму за яе змагаліся. Гэта важна для патрыятычнага выхавання.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ.
nina@zviazda.by

■ Сваімі словамі

Час за
ці супраць
нас?..

Гэтымі днямі даводзілася назіраць за сітуацыяй, якая разварочвалася вакол усталявання помніка Тадэвушу Касцюшку ў Швейцарыі — у горадзе Залатурне, дзе ён пахаваны. Камянём спатыкнення стала шылда каля скульптуры, а дакладней яе змест. Пытанне паўстала такое: ці маюць беларусы права напісаць, што яны паставілі помнік свайму суайчынніку?.. Некаторыя меркавалі, што не.

Помнік быў зроблены на сродкі Асацыяцыі беларусаў Швейцарыі. Заканамерна, што на шылдзе яны хацелі напісаць: «Выдатнаму сыну Беларусі ад удзячных суайчыннікаў». Аднак у апошні момант, калі помнік ужо быў гатовы і дастаўлены ў Швейцарыю, нечакана ўмяшаўся трэці бок. Польскі пасол у Берне запатрабаваў змяніць шылду. Ён заявіў, што калі будзе зацверджаны першапачатковы надпіс, то афіцыйная дэлегацыя іх краіны не будзе ўдзельнічаць у швейцарска-польскіх мерапрыемствах, прымеркаваных да 200-годдзя смерці Касцюшкі, у Залатурне... У выніку мэр горада пагадзіўся з такімі патрабаваннямі. Шылду вырашылі замяніць, адтуль цалкам прыбралі надпіс на беларускай мове, а тое, што засталася, гучала так: «Пастаўлены Асацыяцыяй беларусаў Швейцарыі ў 2017 годзе». Слова «беларусаў» прапаноўвалі напісаць як Weissrussischen. Прытым што ў першапачатковым варыянце, на замежнай мове яно было напісана як Belarus. Пагадзілася, розніца істотная.

Намеснік старшыні Асацыяцыі беларусаў Швейцарыі Алесь САПЕГА з помнікам Тадэвушу Касцюшку ў Залатурне.

У справу давялося ўмяшацца Міністэрству замежных спраў Беларусі. З мэрам Залатурна асабіста сустракаўся кіраўнік беларускай дыпламатычнай місіі ў Швейцарыі Павел Мацукевіч. Менавіта яму ўдалося дамовіцца з мэрам наконт прыняцця кампрамісу. Канчатковы варыянт шылды выглядае так «Тадэвуш Касцюшка. 1746—1817. Ад Беларускага аб'яднання ў Швейцарыі. 2017 год», на беларускай і нямецкай мовах. 21 кастрычніка помнік з такой шылдай нарэшце быў адкрыты.

Шчыра сказаць, не надта прыемная гэта гісторыя. І не вельмі хочацца гаварыць пра яе са старонак рэспубліканскага выдання. Але ж факты застаюцца фактамі. Тое, што адбылося ў Залатурне, — як лакмусавая паперка. Кожны можа зрабіць уласныя высновы — і нават не трэба нічога тлумачыць.

А мне вось думаецца пра саміх беларусаў і пра нашу славетную талерантнасць. Часам ужо надараецца чуць, што гэта якасць у нашага народа — быццам фэйкавая... Але ж відавочна, што нават уявіць, каб Беларусь умешвалася ў культурныя справы іншай краіны на тэрыторыі трэцяй дзяржавы, проста немагчыма. Гэта здаецца зусім нерэальным. Ёсць у нас пачуццё ўласнай годнасці і разуменне мяжы, за якую не варта пераходзіць. Усім вядома ісціна пра тое, што свабода аднаго чалавека (чытай, народа) заканчваецца там, дзе пачынаецца свабода другога... І я радуся, што ў нашым менталітэце не закладзена імкнення высвятляць адносіны, спробы паказаць іншым іх месца. У нас ёсць сваё месца, а чужога не трэба. Усіх сяброў (і нават не сяброў) шчыра паважаем. Добра, што ёсць у гэтым свеце, у цэнтры Еўропы, такая краіна-міратворац.

Гэта станоўчая якасць, вядома ж, часам выходзіць нам крыху бокам. Мы настолькі талерантныя, што, здаецца, не ўмеём адстойваць сваё. З гэтай боязі — хоць бы не пакрыўдзіць каго — часам гатовы ўласнае аддаць: «Вазьміце, забірайце, толькі не крыўдзіцеся». У гэтым сэнсе сітуацыя з шылдай, калі быў адстаяны кампрамісны варыянт, з захаваннем беларускай мовы, выглядае нават пазітыўна — у нас не кожны раз так адбываецца.

Хоць і гэта заканамерна. Беларусь заўсёды была скрыжаваннем, дзе сутыкаліся розныя імперыі, пастаянна вяліся баявыя дзеянні. Кватараваліся захопнікі розных масцяў: і што ты зробіш, і каму дакажаць?.. Чакалі лепшых часоў — а можа, усё зменіцца раптам? Але, часы, відаць, і не плануюць рабіць саступкі беларусам. Бо і сёння нам даводзіцца змагацца за права ўсталяваць помнік, зроблены на ўласныя грошы, з надпісам на роднай мове.

Час не стаў больш лагодным. Можа, гэта значыць, што пара змяніцца нам самім? Вядома ж, чужога браць не будзем. Але больш дакладна акрэсліць межы свайго не зашкодзіла б. Я неяк прысутнічала на лекцыі літоўскай даследчыцы гісторыка-культурнай спадчыны Расы Чэпайтэне. І яна казалася, што ў Літве працэс фарміравання нацыянальнай самасвядомасці завяршыўся ўжо гадоў дваццаць таму, а ў Беларусі ён акурат ідзе. І мы з'яўляемся яго сведкамі і ўдзельнікамі. У гэтым сэнсе даследчыца адзначыла, што яна нам па-

добраму зайздросціць.

Відавочна, што, калі працэс ідзе, ён не будзе завершаны сіламі адной асобы ці групы людзей. Думаецца, з гэтай справай не справілася б і дзяржава ў адзіночку, і грамадскасць сама па сабе. Час не робіцца больш лагодным да нас і не абячае гэтага. Але час кажа, што пара аб'яднаць намаганні.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ. nina@zviazda.by